

schatting: ca. f 1 350 mln. Misschien mag men stellen dat in de vijf bezettingsjaren door de belastingen in totaal een bedrag van ca. f 7,5 miljard aan de particuliere besteding onttrokken werd.

Nog één opmerking.

Financiën meende begin '44 dat de belastingdruk in dat jaar geschat kon worden op 37% van het nationale inkomen. Wij laten in het midden of die schatting juist was, maar in elk geval constateerde de burgerij dat de overheid in de vorm van de belastingen een deel van het nationaal inkomen naar zich toe trok dat men vóór de oorlog algemeen als exorbitant zou hebben beschouwd. Misschien werd dat ook tijdens de bezetting door velen zo gevoeld, maar dat onbehagen had geen politiek effect: niemand kon op de belastingheffingen enige invloed uitoefenen – zij werden door 'Den Haag' gedecreteerd en daar was alles mee gezegd. Men kon natuurlijk trachten, de belastingen te ontduiken. Dat werd er niet gemakkelijker op; het personeel van de belastingdienst werd namelijk aanmerkelijk uitgebreid.

2. Overheidsleningen

Leningen werden tijdens de bezetting aangegaan door de gemeenten, door de provincies en door het rijk – die welke het rijk aanging, waren veruit de grootste. De gemeenten leenden in vijf bezettingsjaren een bedrag van ca. f 450 mln, de provincies een bedrag van ca. f 60 mln – het rijk leende veel meer. Vijf grote z.g. langlopende staatsleningen werden tijdens de bezetting uitgeschreven: een van f 229 mln in '40, twee van f 500 mln in '41, en in '42 en '43 telkens een van f 1 000 mln. Van de tweede lening in '41 af bedroeg het rentepercentage $3\frac{1}{2}$ in plaats van 4. Een erg aantrekkelijke belegging waren die staatsleningen dus niet, zulks ondanks het feit dat zij publiekelijk uitgeschreven werden door 'het Koninkrijk der Nederlanden' – een begrip dat de bezetter overigens uit de openbaarheid had doen verdwijnen. Er stond bij de in '41, '42 en '43 uitgeschreven leningen een z.g. stok achter de deur. Rost van Tonningen, secretaris-generaal van het departement van financiën, had telkens tevoren bekendgemaakt dat, als de uitgifte niet zou slagen, een 2%-lening zou volgen die een verplicht karakter zou dragen: vermogenden zouden op grond van hun belastingaangifte eenvoudig een aanslag ontvangen. 'Grote debatten', aldus C. F. Overhoff, voorzitter van de Vereniging voor de Amsterdamse Effectenhandel, 'ontstonden in privé over de vraag of men al dan niet zou inschrijven' – op de 'vrijwillige' leningen dus. 'De ervaring heeft geleerd dat ook in dit geval vaderlandsliefde in nauw verband staat met de portemonnaie.¹ Slechts

¹ Op de eerste lening-met-stok-achter-de-deur, groot f 500 mln, werd voor f 610 mln ingetekend.